

Сутність поняття «тенденція» у контексті розвитку вітчизняної інклюзивної освіти

Т. І. Бондар

Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна
Corresponding author. E-mail: tamara_bondar@yahoo.com

Paper received 24.01.18; Revised 26.01.18; Accepted for publication 28.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-154VI64-02>

Анотація. У статті витлумачено сутність категорії «тенденції розвитку» у вузькому галузевому й широкому значенні; схарактеризовано основні підходи до виокремлення тенденцій розвитку досліджуваного педагогічного явища. Аналіз законодавчої та нормативно-правової бази розвитку інклюзивної освіти в Україні вможливив окреслення двох періодів у становленні інклюзивної освіти та властивих їм тенденцій, що формує уявлення про векторність розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: тенденції розвитку, інклюзивна освіта, законодавча база, періоди, особи з особливими освітніми потребами, люди з інвалідністю.

Вступ. Долучившись до міжнародного співтовариства, Україна, як і всі члени міжнародної спільноти, сповідує засади всеосяжності й унікальності міжнародних конвенцій, що спроможні подолати несприятливе соціальне становище дітей, молоді з інвалідністю та розширити їхню участь у громадському, політичному, економічному, соціальному, культурному житті. Ухвалення Закону України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» та Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї» умотивували динамічну траєкторію розвитку інклюзивної освіти. Уважаємо, що 2009 рік став виходом для розвитку інклюзивної освіти в Україні, оскільки подальші законодавчі акти були спрямовані на виконання ухвалених законів: створення сприятливого освітнього середовища; заохочення, захист і забезпечення реалізації всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод. Постанова Кабінету Міністрів України № 784 від 29.07.2009 року «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009 – 2015 роки «Безбар'єрна Україна» акцентує на ухваленні нормативно-правових актів, що сприяють реалізації положень «Конвенції ООН про права інвалідів» у частині пристосування інформаційної, транспортної та соціальної інфраструктур, вулично-дорожньої мережі до потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями й інших маломобільних груп населення або перегляду для внесення до них потрібних змін. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2009 року № 1263-р ухвалено «План заходів із виконання у 2010 році Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року», що передбачав стратегічну багатовекторність дій держави з реалізації положень міжнародного документа. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1482-р від 03.12.2009 року «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» деталізував Національний план дій щодо створення інклюзивного середовища.

Актуальність дослідження тенденцій розвитку інклюзивної освіти – явища, яке еволюціонує, – зумовлена її важливістю як інструмента, що спроможний забезпечити реалізацію права на освіту, на повну й ефективну участь у житті суспільства осіб з інвалідністю нарівні з іншими, без дискримінації й на підставі рівності на всіх рівнях навчання протягом усього життя.

Короткий огляд публікацій із теми дослідження. В Україні за останні десятиліття питання розвитку інклюзивної освіти постали предметом ґрунтовних досліджень, ініційованих науковими установами, громадськими організаціями, фондами, ученими з різних галузей. Проблеми законодавчого оформлення розвитку освіти в Україні, зокрема формування законодавчої бази інклюзивної освіти, студіювали Є. Горкуша, Л. Дмитренко, М. Зубрицька, А. Колупаєва, К. Кольченко, І. Луценко, Ю. Найда, Г. Нікуліна, М. Сварник, Г. Сіліна, Н. Софій, Т. Стецюра, П. Таланчук. Зарубіжний досвід інклюзивних тенденцій досліджували Н. Ашиток, Д. Величко, С. Голумбевська, М. Захарчук, І. Малишевська. Науковці В. Азін, Л. Байда, Я. Грибальський, О. Красюкова-Еннс аналізували теоретичні та практичні аспекти забезпечення архітектурної доступності навчальних закладів. Взаємодію спеціальної й загальної освіти в Україні розробляли вчені В. Бондар, В. Засенко, А. Колупаєва, В. Кузьменко, Т. Лореман, Дж. Лупарт, Ю. Найда, Н. Софій. Реалізація компетентнісного підходу в інклюзивній освіті становить наукове зацікавлення для В. Бондаря, Л. Вавіної, Л. Даниленко, І. Демченко, Ю. Найди, А. Колупаєвої, К. Кольченко, О. Пометун, Л. Сидорук, В. Синьова, Таранченко. Тенденції розвитку спеціальної освіти окреслили В. Засенко, А. Колупаєва, інклюзивні тенденції сучасної спеціальної освіти в дошкільному навчальному закладі – Л. Левченко. Попри вагомий обсяг досліджень, проблема виокремлення тенденцій розвитку інклюзивної освіти в Україні не отримала належної уваги.

Мета статті полягає в обґрунтуванні підходів до витлумачення сутності поняття «тенденції розвитку» із подальшим виокремленням тенденцій розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Матеріали й методи. Науковий пошук, спрямований на виокремлення тенденцій розвитку інклюзивної

освіти в Україні, із 90 років збіглого століття й дотепер передбачає узагальнення законодавчої та нормативно-правової бази – законів України, указів Президента України, розпоряджень Кабінету Міністрів, постанов, наказів і листів Міністерства освіти і науки України для окреслення напрямів державної освітньої політики. Для аналізу стану імплементації законодавчих ініціатив у регіонах України використано метод порівняльного аналізу на основі статистичних даних Міністерства освіти і науки України, що оптимізував з'ясування подібностей і відмінностей та отримання нової інформації не тільки про властивості порівнюваних явищ, а й про їхні безпосередні та опосередковані взаємозв'язки, уможливив констатацію загальних тенденцій їх функціонування й розвитку. Водночас у порівняльному аналізі розвитку інклюзивної освіти використано такі загальнонаукові методи, як мислення й пізнання, аналіз і синтез, моделювання, індукція, дедукція.

Результати та їх обговорення. Поняття «тенденція розвитку» не має достатньо чіткого визначення. Словники витлумачують категорію «тенденція» як «напрямок розвитку якогось явища» (лат., від прагну, прямує); 2) прагнення, намір, властиві кому / чому-небудь [0, с. 658]. «Філософський енциклопедичний словник» (1989) трактує термін «тенденція» як спрямований розвиток будь-якого явища або процесу. Тенденція слугує формою вияву законів, що, за висловом К. Маркса та Ф. Енгельса, «не мають іншої реальності, окрім як у наближенні, у тенденції» [0, с. 646]. В українському науковому дискурсі оперують терміном «тренд» як синонімічним поняттям до категорії «тенденція». Іншомовне слово «тренд» запозичене з англійської мови, де «trend» означає «напрямок, тенденція». Лексема «тренд» обслуговує здебільшого економічні науки в значенні «тривала, довгочасна тенденція, зміни економічних показників в економічному прогнозуванні» і математичні науки в значенні «загальна тенденція при різнонаправленому русі, визначена загальною спрямованістю змін показників часового ряду». У статистико-математичних працях під тенденцією розвитку розуміють деякий загальний напрямок розвитку, тривалу еволюцію. Зазвичай, тенденцію прагнуть представити у вигляді більш-менш окресленої траєкторії. Передбачають, що така траєкторія (загальний напрямок ходу подій) характеризує основну закономірність руху в часі та деякою мірою (але не цілком) вільна від випадкових впливів. Тенденція описує фактичну всереднену для періоду спостереження тенденцію досліджуваного процесу в часі, його зовнішній вияв. Результат при цьому простежуваний лише з ходом часу. Прогнозовано, що через деякий період можна окреслити вплив всіх основних факторів [0]. Р. Егетенмайєр (R. Egetenmeyer), Е. Страух (A. Strauch) уважають, що аналіз тенденцій розвитку полягає у вивченні динаміки певної сфери за певний період у минулому, що дає змогу отримати уявлення про тенденції та виокремлювати напрям(и) розвитку в конкретній галузі [0]. На думку В. Маслова, тенденція – це узагальнювальне поняття, що втілює суттєві постійні суперечності, умови, фактори тощо, які мають систематичний вияв і чинять суттєвий вплив на якість функціонування системи в

цілому та її структурних компонентів [0, с. 39]. Кожне з таких визначень засвідчує не сутність тренду, а окремий прийом його пошуку. З огляду на виклад, дотримуватимемося загального розуміння терміна «тенденція» як напряму розвитку, не пов'язуючи його з конкретними формами.

У науково-педагогічній літературі поняття тенденцій розвитку й функціонування системи освіти вивчають на підставі аналізу різних факторів, наприклад, характеризують об'єктивні суперечності або аналізують і систематизують умови, у яких існує освіта. Багато дослідників описує найбільш впливові фактори, що позначаються на ознаках, якостях й умовах діяльності установ і закладів освіти. Осмислення процесів, що відбуваються в державі як у складній соціально-економічній системі, а також факторів зовнішнього (міжнародного) впливу вможливує виокремлення тенденцій, що маркують розвиток сучасної інклюзивної освіти в Україні. У руслі підходів до з'ясування тенденцій нам імponує думка Н. Терентьевої про те, що «тенденції можна виокремити, окреслити, схарактеризувати, відстежити, ґрунтуючись на звітах, доповідях, стратегіях, концепціях та інших освітніх документах, прийнятих на рівні країн, регіонів чи на глобальному рівні» [0]. Наголосимо, що складність виокремлення тенденцій розвитку в освіті спричинена недостатньо розробленою системою моніторингу впровадження освітньої політики держави.

Розвиток інклюзивної освіти детермінований функціонуванням і динамікою системи освіти в Україні, тому необхідно описати характерні тенденції її становлення. Аналіз теоретичних джерел слугує підставою для виокремлення тенденцій розвитку всієї системи сучасної освіти, серед яких: активне формування глобального освітнього простору, інтернаціоналізація, інноваційний характер діяльності освітніх інституцій, демократизація, гуманізація, людиноцентристський вимір освіти (В. Кремінський); становлення багаторівневої й безперервної освіти (В. Олійник); диференціація освіти (О. Мармаза); поява дистанційної освіти, професійна переорієнтація (Л. Рижак); національна спрямованість, відкритість системи освіти (П. Кононенко), а також упровадження суб'єктивної гуманістичної інноваційної парадигми освіти, її диверсифікація та інформатизація; пріоритетність загальнолюдських цінностей; активізація суспільних і державних зусиль для виведення освіти на рівень міжнародних стандартів та досягнень у цій сфері; формування націонал-патріотичної моралі; розвиток освіти на основі новітніх психолого-педагогічних технологій; відмова від принципів авторитарної, заідеологізованої педагогіки, що призвели до нівелювання природних індивідуальних особливостей усіх, хто навчається; радикальна перебудова управління сферою освіти через її демократизацію, децентралізацію, створення регіональних систем управління навчально-виховними закладами; розвиток недержавних форм власності закладів освіти [0, с. 39–40].

Ці загальноосвітні тенденції в Україні породжують похідні тенденції в усіх її підсистемах: організаційно-управлінських, наукових, навчальних, виховних, спеціально-педагогічних, професійно-технічних тощо. Відображаючи загальні проблеми освіти України,

вони водночас є конкретно-специфічними внаслідок особливостей та умов діяльності. Н. Бібік виокремлює в загальній середній освіті вияв таких тенденцій, як профілізація, запровадження компетентнісного підходу до «Стандарту загальної середньої освіти», наукові пошуки в галузі підручникотворення, використання зовнішнього оцінювання як інструменту оцінювання якості освіти та ін. [0, с. 18]. В. Маслов найбільш суттєвими тенденціями у сфері функціонування загальноосвітніх навчальних закладів вважає: прагнення до розширення варіативності змісту навчальних програм; створення навчально-виховних комплексів; конкурентність загальноосвітніх закладів; проникнення іноземних педагогічних технологій; розширення контактів із навчальними закладами різних країн; необмежений доступ учнів до будь-якої інформації; дистанційну систему освіти на всіх її рівнях [0, с. 41]. Л. Ващенко виокремлює низку тенденцій управління інноваційними процесами, а саме: регіоналізація інноваційного розвитку освіти, створення нових зразків інноваційного пошуку, розширення мережі експериментальних майданчиків, інтеграція взаємозв'язків і партнерства між освітніми системами регіонів [0, с. 106].

Серед негативних тенденцій називають «старіння» педагогічних кадрів, відсутність високої мотивації для підвищення професійної майстерності та творчої праці, зниження рівня реальної демократії управління [0, с. 42]. У керівництва навчальних закладів помітна тенденція до оволодіння технологіями професійного менеджменту й утілення їх в управління; зниження рівня реальної демократії управління та поширення власної авторитарності. Констатовано й такі негативні тенденції, як неналежне до вимог суспільства бюджетне фінансування якості навчання й виховання; зниження рівня правової обізнаності осіб, уповноважених виконувати функції держави. Необізнаність щодо міжнародних стандартів у сфері прав людини призводить до ігнорування цих прав та, як наслідок, до порушення принципу верховенства права.

Зафіксовано також негативну тенденцію до невиконання низки законів, стратегій, указів, положень, наказів МОН, на чому наголошено в документах нормативно-правової бази інклюзивної освіти. В одному з останніх звітів Української Гельсинської спілки з прав людини, за результатами моніторингу імплементації «Національної стратегії у сфері прав людини» (I квартал 2016 року), зосереджено увагу на уповільненні реалізації задекларованих стратегій. Обмеженість ресурсів, недостатня адміністративна спроможність, а інколи навіть недостатні знання вплинули на реалізацію «Плану дій».

Оцінюючи потенційні ризики й прагнучи забезпечити «Національну стратегію» та «План дій» від долі попередніх урядових програм, Уповноважений ВРУ з прав людини й Українська Гельсинська спілка з прав людини ініціювали процедуру проведення постійного моніторингу виконання цих документів. На основі укладеного «Меморандуму про співпрацю між Уповноваженим ВРУ з прав людини та представниками громадянського суспільства» розпочато підготовку щоквартальних оглядів відповідності дій уряду до взятих на себе зобов'язань. Згідно з положеннями системного підходу, вище згадані тенденції (як пози-

тивні, так і негативні) із їх трансформацією мають вплив на організацію інклюзивної освіти – на складник цілісної загальної системи [0].

У пропонуваному дослідженні проаналізовано законодавчу й нормативно-правову базу щодо розвитку інклюзивної освіти в Україні за період із 1991 року й дотепер. Це вможливило виокремлення двох етапів розвитку інклюзивної освіти: 1 етап – підготовчий, тобто період усвідомлення сутності інклюзивної освіти й необхідності забезпечення осіб з інвалідністю рівним доступом до освіти; 2 етап – період усвідомлення можливості реалізації інклюзивних принципів у загальноосвітній школі, що розпочався у 2009 р. В основу періодизації розвитку інклюзивної освіти в Україні покладено визнання країною міжнародних конвенцій, зокрема «Конвенції ООН про права дитини» 1991 року та «Конвенції про права осіб з інвалідністю» 2009 року. Ратифікувавши «Конвенцію ООН про права дитини», Україна задекларувала зобов'язання з реалізації прав, передбачених цією конвенцією, кожної дитини, без будь-якої дискримінації, а також забезпечення неповнолітній дитині (текст редакції від 20.11.2014) ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки. Ратифікація «Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю» актуалізувала проблему інвалідності як складника стратегій сталого розвитку країни, що засвідчує низка документів законодавчої бази інклюзивної освіти з 2009 року й дотепер (2017 р.).

Тенденції, притаманні кожному періодові, виокремлено на підставі класифікації державних документів на закони та підзаконні (нормативно-правові) акти, що розвивають і деталізують положення законів. Закони вможливають окреслення загальних тенденцій, а нормативно-правові акти деталізують окремі напрями розвитку, які характерні для кожного освітнього компонента. Провідною законодавчою тенденцією першого періоду розвитку інклюзивної освіти є забезпечення та посилення соціального захисту людей з інвалідністю як складника діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей людей з інвалідністю нарівні з іншими громадянами через надання пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, проведення реабілітаційних заходів, призначення опіки (піклування) або забезпечення стороннього догляду. Наступна законодавча тенденція першого періоду – поступове розширення прав дітей з особливими освітніми потребами на освіту: забезпечення навчання в загальноосвітніх і спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах за навчальними програмами, зокрема в домашніх умовах. Зафіксовано тенденції, характерні для нормативно-правових актів, що регламентували розвиток інклюзивної освіти в Україні в перший період: створення безперешкодного інклюзивного освітнього середовища (пристосування інформаційної, транспортної й соціальної інфраструктур, вулично-дорожньої мережі до потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення), створення умов для підвищення якості освіти дітей з інвалідністю в спеціальних освітніх закладах.

Для другого періоду, який розпочався у 2009 та продовжується дотепер, характерний інтенсивний

розвиток власне інклюзивних ініціатив, оскільки ухвалення Закону України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» та Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї» умотивували динамічну траєкторію розвитку інклюзивної освіти. Подальші законодавчі акти були спрямовані на виконання ухвалених законів: створення сприятливого середовища; заохочення, захист і забезпечення повної реалізації всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод. Долучившись до міжнародного співтовариства, Україна спрямовує розвиток законодавчої бази інклюзивної освіти на подолання глибоко несприятливого соціального становища дітей, осіб з інвалідністю, розширення їхньої участі в громадському, політичному, економічному, соціальному й культурному житті. Із цього періоду для законодавчих ініціатив характерні прагнення консолідувати зусилля держави щодо захисту прав дітей, осіб з особливими потребами, зокрема осіб з інвалідністю в єдину систему.

На рівні підзаконних актів, що деталізують законодавчу тенденцію до реалізації прав і свобод осіб з інвалідністю, виокремлено такі: пристосування загальноосвітнього середовища до потреб осіб з особливими освітніми потребами; створення умов із метою ефективного навчально-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітньої школи; реструктуризація системи підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів до педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання; деінституалізація (закриття спеціальних навчальних закладів і шкіл-інтернатів); створення нового покоління підручників для інклюзивної школи, які зважають на принципи інклюзивної освіти; збільшення кількості фахівців для надання психолого-педагогічного супроводу особам з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу; перепрофілювання системи роботи психолого-медико-педагогічних консультацій.

Важливим фактором, що вможливує виокремлення тенденцій розвитку інклюзивної освіти в Україні, є проведення порівняльного аналізу статистичних даних Міністерства освіти України щодо включення дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній простір у регіонах України. За статистичними даними, у 2015–2016 н. р. кількість дітей, які навчалися в інклюзивних класах загальноосвітніх

навчальних закладів України, становила 2720 дітей, а у 2016–2017 н. р. показник зріс до 4180 осіб. Найвищий рівень включення станом на 2016–2017 н. р. зафіксовано в м. Києві (444 дитини), у Київській області (443 особи), Волинській (268 дітей), Полтавській (266 осіб), Житомирській (260 дітей), Дніпропетровській (237 осіб), Хмельницькій (227 дітей). Найнижчий показник включення констатовано в Миколаївській (32 дитини), Харківській (33 особи), Луганській (35 дітей), Івано-Франківській областях (54 особи). Варто наголосити також на динаміці включення: якщо між 2014–2015 н. р. і 2015–2016 н. р. різниця в показниках становила 555 дітей (відповідно 2165 і 2720 дітей), то різниця між 2015–2016 н. р. та 2016–2017 н. р. – 1460 осіб (відповідно 2720 і 4180). Статистичні дані засвідчують динамічність організації інклюзивного освітнього середовища в Україні для задоволення освітніх потреб дітей з інвалідністю [0].

Висновки. Аналіз тенденцій розвитку інклюзивної освіти в Україні дає підстави констатувати позитивну динаміку розвитку інклюзивної освіти. Основним стримувальним чинником і проблемою розвитку інклюзивної освіти є відсутність узагальнювального стратегічного документа – закону про інклюзивну освіту, який би систематизував засади функціонування інклюзивного освітнього простору. Постанови, розпорядження, укази, листи МОН мають тимчасовий характер, не беруть до уваги реальних політико-економічних моделей організації інклюзивного освітнього середовища. Такий стан речей зумовлює хаотичність розвитку інклюзивної освіти, що залежить лише від волі певної політичної сили. Крім того, низький рівень правової свідомості державних службовців, управлінців у сфері освіти, громади, відсутність чітких засобів для досягнення очікуваних результатів, виважених, стабільних механізмів фінансування прогнозують неефективність виконання поставлених завдань. Загалом тенденції розвитку інклюзивної освіти повністю пов'язані з економічною політикою держави. На тлі економічної кризи, фінансування освіти відповідно до залишкового принципу існує загроза перетворення ініціатив на чергові декларації. У цьому контексті на ефективність функціонування інклюзивної освіти може вплинути лише держава через систематичне вдосконалення інклюзивного законодавства, з огляду на реалізацію права на освіту, через посилення вимог до виконання законів і комплексний підхід до виконання поставлених завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – Головна редакція УРЕ АН Української РСР. – Київ : , 1979. – 775 с.
2. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посіб. / В. І. Маслов. – Тернопіль : Астон, 2007. – 134 с.
3. Бібік Н. Проблеми наукового забезпечення модернізації загальної середньої освіти (за матеріалами доповіді на науковій сесії, присвяченій 15-річчю АПН України) / Н. Бібік // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 2 (11). – С. 17–20.
4. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : монографія / Л. М. Ващенко. – К. : Вид. об.: «Тираж», 2005. – 380 с.
5. Завгородня Т. П. Методи прогнозування [Електронний ресурс] / Т. П. Завгородня. – Режим доступу : http://lubbook.org/book_251.html.
6. Терентьєва Н. О. До тлумачення понять «тенденція» та «тенденційність» розвитку університетської освіти / Н. О. Терентьєва // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія – 2013. – № 19. – С. 18–21.
7. Звіт за результатами моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини (I квартал 2016 року) / Українська Гельсінська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.helsinki.org.ua/>

- ронний ресурс]. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/zvit-za-rezultatamy-monitorynhu-implementatsiji-natsionalnoji-stratehiji-u-sferi-prav-lyudyny-i-kvartal-2016-roku/>
8. Маслов В. І. Організаційні механізми державно-громадського управління загальноосвітніми навчальними закладами в умовах модернізаційних змін [Електронний ресурс] / В. І. Маслов, Л. М. Калініна, М. В. Неруш ; Інститут педагогіки НАПН України посібник електронне видання, Київ, 2014. – Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/707424/1/Posibnik_DGU_V_Maslov_KLM_07_07_17r.pdf
  9. Статистичні дані / Сайт міністерства освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>.
  10. Философский энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
  11. Egetenmeyer R. What's new in Europe? Recent Trends in Adult and Continuing Education [e-resource] / R. Egetenmeyer, A. Strauch // Report. – 2008. – 31 (2). – P. 9–17. – Available at : <https://www.die-bonn.de/doks/egetenmeyer0802.pdf>.

REFERENCES

1. Dictionary of foreign words / ed. O.S. Melnichuk - The Main Editorial Board of the URE Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, K. : , 1979. - 775 p.
2. Maslov, V.I. Scientific fundamentals and functions of the process of management of general educational institutions: teaching. Manual. - Ternopil: Aston, 2007. - 134 p.
3. Bibik, N. M. Problems of scientific provision of modernization of general secondary education (according to the materials of the report at the scientific session devoted to the 15th anniversary of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine) // Postgraduate education in Ukraine. - 2007. - No. 2 (11). - P. 17-20.
4. Vashchenko, L.M Management of Innovation Processes in General Secondary Education of the Region: Monograph, K.: Tyrzsh, 2005 - 380 p.
5. Zavgorodnia, T. P. Methods of Forecasting [e-resource]. – Available at : http://lubbook.org/book_251.html
6. Terentieva, N. O. To the interpretation of the concepts "tendency" and "trendy" in the development of university education // Pedagogical Education: Theory and Practice. Pedagogy. Psychology - 2013. - No. 19. - P. 18-21.
7. Report on the results of monitoring the implementation of the National Human Rights Strategy (1st quarter 2016) / Ukrainian Helsinki Human Rights Union. - Available at : <https://helsinki.org.ua/zvit-za-rezultatamy-monitorynhu-implementatsiji-natsionalnoji-stratehiji-u-sferi-prav-lyudyny-i-kvartal-2016-roku/>
8. Maslov, V. I. Organizational mechanisms of state and public administration of general educational institutions in conditions of modernization changes / Institute of Pedagogics, National Academy of Sciences of Ukraine, manual, electronic edition, K : , 2014. – Available at : http://lib.iitta.gov.ua/707424/1/Posibnik_DGU_V_Maslov_KLM_07_07_17r.pdf
9. Statistics / Website of the Ministry of Education of Ukraine. – Available at <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
10. Philosophical Encyclopedic Dictionary. - 2nd ed. - M.: Sov. Encyclopedia, 1989. – 815 p.
11. Egetenmeyer, R., Strauch, A. What's new in Europe? Recent Trends in Adult and Continuing Education[e-resource]. - Report, 2008. 31 (2). - P. 9-17. – Available at : <https://www.die-bonn.de/doks/egetenmeyer0802.pdf>

The concept of a trend in the development of inclusive education in Ukraine

T. I. Bondar

Abstract. The article presents the differences that characterize the category «development trend» regarding its general meaning and the interpretations made by the specific field of study. The main approaches to distinguishing the development trends in the context of the pedagogical phenomenon are described. A thorough analysis of the inclusive legislature in Ukraine was applied to outline two periods in the development of the inclusive education in Ukraine, to characterize their specific trends, that provide important information about the prospects of the inclusive education development in Ukraine.

Keywords: *development trends, inclusive education, legislature, periods, people with special educational needs, people with disabilities.*

Сущность понятия «тенденция» в контексте развития инклюзивного образования в Украине

Т. И. Бондар

Аннотация. В статье представлены толкования категории «тенденции развития» в узком отраслевом и широком смысле понятия; охарактеризованы основные подходы к выделению тенденций развития исследуемого педагогического явления. На основании анализа законодательной и нормативно-правовой базы развития инклюзивного образования определены два периода в становлении инклюзивного образования в Украине с соответствующими тенденциями, что позволяет получить представление о векторе развития инклюзивного образования в Украине.

Ключевые слова: *тенденции развития, инклюзивное образование, законодательная база, периоды, лица с особыми образовательными потребностями, люди с инвалидностью.*